

Föreläsningar vid
Stockholms
högskola, HT 1892
: L 40:88 B /

Rydberg, Viktor,

HS L 40:88 B

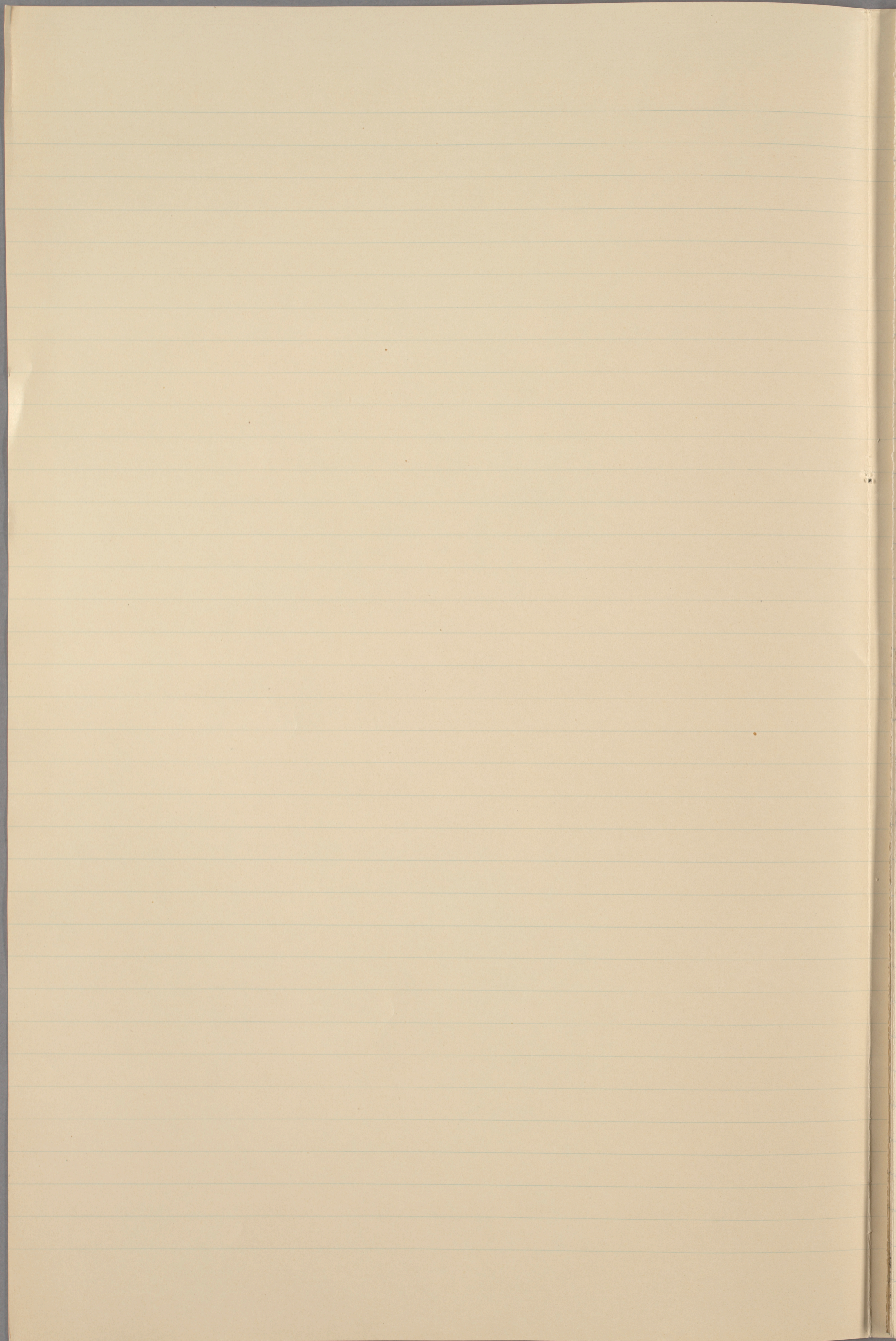
National Library
of Sweden

L 40 : 88 B : 2

2.

20 / 9 1892

(9 bl.)

20/9. 92.

Staven hjälpte arbete, hjälpte upp till teckna och hjälpte gravera, om verket skall
 gälla för hans. Hvad åter träsnittet vilkommer vara den uppfinnade
 konstnären och formgivaren till regel olika personer. Äfven Dürer må-
 gade göra sina teckningar med penne eller pensel på stucken, (strö-
 stycket) och öfverlata hjälpa skärningen åt i denna teknik mer öfrade
 händer. Den träsnidare, s. Dürer åtminstone under sina senere-år
 använde hette Jeronymus Andreae. Men chera Dürer hjälpte icke skär,
 förstod han sig förnämligt att rita sin teckning efter träsnittets
 material, så att han blef en reformator äfven i träsnittets teknik. Före
 Dürers ^{tid} inskränkte sig träsnittet till att angripa endast konturer, s.
 ofta fylldes med kolorering. Dürer först gaf träsnittet ljus och skuggor.
 Mer än 200 af Dürer tecknade träsnitt finnas ännu. De berömdaste
 äro en samling af 16 stora blad, s. framstilla ^{Apokalypsen, s. 2. s.} scener ur Johanne's Uppen-
 barelse, 12 blad, med scener ur Kristi lidandes historia, och 20, som
 illustrera judef. Marias lefnad enligt evangelierna i legenderna. |
 Teckningarna till Johanne's uppenbarelse, var det fjörde stora verk af
 Dürer, s. adrog sig allmän uppmärksamhet. Dürer var en allvarlig
 religiös personlighet: en troflare ^{vindegen} med ^{hå} afseende på den katolska kyrkans
 anspråk på ofelbarhet och rena kristlighet, men en fröende i afseende
 på den ulyckstämde kristendomens sanning. Blott en fröende
 i ordets bästa mening, och en fröende begäpplad med väldig konstnär-
 fantasi, har kunnat skapa sådana ^{som han} verk. Han har, kan man säga,
 lefnat med Johanne på Bätmos och med sin egen inre visionära
 blick skådat klart och tydligt ^{uppträden} ^{taflor} alla de ^{scener} Uppenbarelseboken
^{framställa} ^{upprullar}. Måttigt verk av det fjärde Bladet: "de fyra apokalypti-
 ska ryttarne. Ämnet är handadt ur Uppb. s 6te kap. "Det jag sig - Du
 lammet bröt ett af inseglen - en vitt häst, och den s. ritt därpå hade en bäge,
 och hm vardt gifven en krona, o han drog ut segrande i fir ate segra. Och den
 lammet bröt det andra inseglet, utkom en annan häst, s. var rött, och åt den s.
 sate därpå vordt gifvet att bortaga friden från jorden, så att de skulle slakta kvar-
 andra, o hm vardt gifvet ett svart örind. Och då det tredje inseglet bröts,
 kom en ryttare å svart häst, och den s. ritt därpå hade en vägsål i sin hand
 Och det hörde en röst, s. ropade: ett mått hvete för en penning, o tre mått kom
 för en penning, och oljan o vinet skall du icke skada. Och när det fjärde inseglet
 bröts, kom en ^{svart} ^{black} häst, o den s. ritt därpå, hans namn var döden, och döds-

20/9. 92.

riket fjöde koman, och den varit gifra makter öfver fjärdeliken af jorden att döda med
 svärd eller hunger ^{och mörk} och med ^{den är ett denna beskrifning Däro gifra ystheten} färd och genom vildjurar på jorden. Storvreden,
 och framom dem en ängel i fladdraude mantel väpa öfver de fyra
 ryttarna hufvuden, s. jaga fram och trampa under sina härtas hoftar
 människorna på dem väg.

På ett af bladen hos Däro vägat framställa den ängel, s. ~~enligt~~
 Uppbudsarbetet 10de k. Måldrar på följande sätt: "Och jag såg en
 annan stark ängel nedstiga från himmel, ö han var klädd i en sky,
 ö regnbågen var öfver hans hufud, ö hans aurike var s. solen och hans
 fötter s. eldplare. Ö han hade i sin hand en liten öppen bok, ö han
 satte sin högra fot på hafvet, ö den venstra på jorden." Däro hos vägat
 att i alla omständigheter afteckna denna beskrifning. Man kunde tro, att detta
 vore omöjligt utom att åstadkomma något, s. tedde sig orimligt ö bar-
 terhet. Men ängeln står där på teckningen majestätisk som i Apokalypsans
 Måldring.

af Kopparstick, s. Däro utfirt, ha mer än 100 blifvit bevarade, och
 kan i den följande framsteg tekniken genom honom gjorda. Hans
 senare stik ha ett velt skänningssikt behag ö en jämn silfvergrå fön.
 Till hans beunderte och skönaste hör hans ~~en~~ svårttydda, synba-
 liska och fantasirika Melancholia, vid hvars betraktande man kan
 känna sig sjunka i ett drömlif, lyft ö dyrt på samma gång.
 Det ligger något af tythet ^{grubblig och} och af vällmodigt, ~~af grubblig och öfver~~
 denna scens förgrand, något af en världsförändring ~~förändring~~ i grubblig
 motredt världsförändring hot öfver den bakgrund. Invid en bred fön-
 sterrisch sitter en kvinnlig gestalt med krona på hufudet ö vingor på skal-
 drorna. Hennes ~~en~~ tankfulla hufud med de ~~halvdrömande~~ ögonen är
 lutad i den ena handen. I den andra håller hon en passare. Öfver henne,
 hänger den s. k. magiska tafeln med riffer milda ni, att de, adterade lod-
 rätt, eller vagnrätt eller diagonalt, ge samma samma. Öfver tafeln en
 ringklocka; därbred bred ett tinglas och en urisare, s. anger, att tiden är
 öfver midnatt. Under ringkålen ett vingadt barn, s. ~~en~~ systrar med ngt på sitt
 knä. Vid Melancholias fötter ropar en hund, och på golvet är stridda verk-
 tyg, ^{lyftande på} ~~och~~ ~~lyftande på~~ ~~af~~ ~~ett~~ byggvårdsvrak, och ^{scult} ~~matema~~ ^{skulpt} ~~tyg~~ ~~af~~ ~~matematiken~~.
 Fönsterrischen öppnar sig till en utrykt öfver land och vatten, hvars öfver
 regnbågen öppnar sig och under den en mot jorden riktad komet. ~~Stänga~~

20/9. 92.

20/9.92.

och världens kärta), rider genom nattens mörker här mot fjädriga makter. Han säger till sin häst och ^{trycker han man} klappar hans muskel: "mörkt är det ute. Nu ha vi att färdas öfver frostiga fjäll och turrofolket byggar. Antingen komma vi båda tillbaka eller tager oss den förfärlige jätten." ^{skärmen han} Men den, s. är på äfrentyr, väljer dålig lott, som han ängslas af de faror han uppsökt. Min lefnads trädor trösnades det dyga då jag såg lifvet. - De rita orden ljuda fatalistiskt, som uttryck af tron på ett ~~öde~~ ^{fast} firutbestämt öde. Men i grundens skulder, Dürens kristlige riddare kunnat säga detsamma. Den pligt trogues plikt är också hans öde, bestämt af den makt, som bestämmer människans lopp och ^{läst} ^{värd} ^{opiva} ~~hand~~ plikt känslan i människokjartan.

Dürens kopparskick ö träsnitt ~~se~~ ^{se} spredos öfver hela Tyckland och förde med sig hans inflytande så långt som de spredos. Måstän har endå tysk målare, kopparskickare ö träsniidare arbetat under in-
 påverkan från dem, ända till dess den italienska barocksmaken fick öfverhanden. Men äfven långt därefter, århundraden därefter, ända in i min egen tidsålder har Dürens inflygan hans skolas inflytande gjort sig gällande, ej minst i familjerna och barnkamrarna, där biblar och bibliska historier, illustrerade med träsnitt ur Dürens skola, in-
 komna till Sverige på 1500-talet och sedan reproducende släktled efter släktled, fivesunnits. Dessa träsnitt kopa sedan aflörts af andra, stillna och slirkiga grafiska maskverk. Jag behöflar, att till och med Dore's bibelillustrationer kunna inverka så mycket på barnens sinne och inbillningskraft som dessa gamla tekniska verk med åror från 1500-talet. Dessa ~~ge~~ ^{ge} egga fantasien och get den spelrum. Dore's get den öfvermåttnad. Det är med detta som med leksaker. Enkla leksaker behaga barnen mest; deras fantasi kan gifra af dem vida mer än hvad leksaksfabrikanterna kunna gifra af sina allra dyraste ~~alster~~ ^{alster} och mest utbyrda blockor. —

N: 68 Dürens verksamhet i Nürnberg drög redan tidigt ^{unge konst.} ~~konstens~~ ~~svensk~~ öfver till sig. Jag omnämde i den fivesände föreläsningen Dürens ryktbara målningar: de fyra apostlarna, som han skänkte sin föder-
 nestad Nürnberg, och af hvilka jag fivesände den ene, som framställer Paulus och Markus. Den andra, s. föreställer Johanne ö Petrus, ses här i afbildning. Jag påpekade, att grundtanken i dessa taflor

20/9.92.

är: profven samlingen och förvaran heare mouligt! Skriftens rursakande, sam-
ningens profvande framställa här, där man ser Johannes i Petrus lära i den
öppnade boken. Samningens förvarande symbolisera i den andra, där Paellus med
Markus vid sin sida står med svärdet i hand ~~och~~ och med uttrycket af en man,
som beredt sig att strida till det yttersta. Dessa taflor målades 1526, två år före
Dürers död, och han har med dem vittnat om sin protestantiska trosbekännelse,
sin tillgifvenhet för Luthers o reformationsens sak.

N: 69 Dürers verksamhet i Nürnberg drog redan tidigt unge Koetfipare
till sig. Inga bland dem kan ens på afstånd jämföras med ~~och~~
Dürer^{själf}. Genom sin fantasys djup i rikedom och sitt vilde öfver en mängd
af konstans medel står bland konsthistoriens störte mästare. Dugande
konstnärer voro emellertid flere af hans lärjungar. Betecknande för de
tidens förhållningar, som genomgingo den tiden o brakte i dagen nya idéer och
sträffanden särskilt på det politiska o det kyrkliga området är, att
tre Nürnbergsomålare, o voro yngre samtida med Dürer o möjligen varit
hans lärjungar, Georg Tenz och bröderna Beham blefvo år 1524 utvisade
ur Nürnberg på grund af ^{religiösa öfriga och} kommunistiska agitationer. Den äldre af bröderna
Beham, Sebald, var en orolig, vildgenialisk man, af utomordentlig
talang. Han har efterlämnat en stor mängd träsnitt i kopparskick, bland
vilka förkunnas skildringar av bondelivet med särskild i lefvauds karakte-
ristik. Det porträtt, o här förenas, är ett verk af hans yngre bröder
Barthel Beham, och fiveställen ^{redummen konstnären} pfalzgreffen, Otto Heinrich, en
högsinnad fruktbar och konsttillkännande fante, i sig anknyttare af refor-
mationen, ~~och~~ ^{det är samma Otto Heinrich} som genom sin konsttillkännelse det ännu i sina ruiner präktfulla
slottet i Heidelberg vittnar.

Vid det förhållande, o vid det i Nürnberg utbröt med Tenz och bröderna
Beham, erkände Barthel utan tvivel, att han ansåg dopet o natt-
vardens för människosjälens, o att han icke kunde tro på bibeln. Märk-
ligt nog Hans förvisning ur Nürnberg med anledning därav kom
honom till gagn. alltså ^{kände} nog ~~han~~ kejsaren Wilhelm af Bayern ingen
betänklighet vid att anställa fruktbarare i sin tjänst, och han var
därigenom en af de bayerske konstnärer flitigt ansetta hofmålare.
Ett stort antal vackra porträtt af honom ha förvaras ännu i de bayer-
ska samlingarna.

N: 70 Hans betydande talang äfven o historisk målare ådagaläggas

20/9. 92.

af den ~~från~~ målning, s. här visas i afbildning och s. främre en ståtlig arkitektonisk ram med lifliga drag från Müller, hvars Jesu kors återupptäckelse af kejsarinnan Helena, kejsar Konstantius moder. Helena företog år 326 en pilgrimsresa till ^{Palestina} Jerusalem, där hon lät döpa sig i Jordanen och lät uppföra kyrkor i Betlehem och på oljebergets vid Jerusalem. Under sin hvarje vistelse därvides skulle Jesu kors i hennes närvaro blifvit återfunnet, ~~och tillhålls de två rijkens, som korsfästes bredvid honom.~~ Ett stycke af ~~den~~ detta ~~från~~ verkliga ~~en~~ femte Jesu kors medtog hon till Konstantinopel. ~~Man ser här den gamla kejsarinnan utstående på en bänk i en matstuga, s. blifvit lagd tvärs öfver en gata i Jerusalem.~~ Framför henne ~~se~~ Taflaus arkitekturs stil bekräftar, att Beham hade lärt af den italienska renässanskonsten. Och berättas, att hertig Wilhelm, s. uppskattade Beham högt, hade skickat honom till Italien, för att ytterligare utbilda sig där.

N: 11 Jag öfvergår nu till en på sin tid mycket ryktbar och ännu af konsthistorikerna ~~högt~~ uppskattad målare Lucas Cranach d. ä. ~~1472~~. Cranach föddes år 1472, vid det ett år efter Dürer, i afled 1552. Hans egentl. namn lär ha varit Müller. Cranach (Cronach) är hans fidele ort. I begäfring står L. Cranach ~~af~~ vida under Dürer i den yngre Holbein; det är nämligen hans tekniska stärkt och de ämnena han behandlat s. grundat hans popularitet. Luckiga luckdotter ha också gått i many omkrets. Till ex. att hans hustru, s. var långt ifrån vacker, vid värdigt vilde bli afsmälad af ^{sin man} ~~han~~, och att han slutligen efterkom hennes önskan, men då afsmälad henne på ryggnidan. Cranach ledde för öfrigt ett lyckligt familjelif och var en rik man, s. icke blott var målare, utan också apotekare, boktryckare ~~och~~ en tid borgmästare i Mittauberg, ^{och} ~~och~~ en fruktbar gästning hos tre på hvarandra följande furstar af Sachsen. Kurfursten Fredrik d. ure adlade honom. Sedan kurfursten Johan Fredrik d. ädelnordige efter slaget vid Mühlberg ^{varit här är} ~~varit~~ i kejserens fångenskap, bad ~~han~~ ^{och} ~~att~~ ~~ti~~ ~~bad~~ ~~han~~ ~~att~~ ~~se~~ ~~Lucas~~ ~~Cranach~~, och ~~denne~~, s. ~~den~~ ~~var~~ ~~nära~~ 80 år gammal, befog sig ~~den~~ ~~till~~ ~~Stugsberg~~ ~~och~~ ~~delade~~ ~~i~~ ~~två~~ ~~sin~~ ~~fästet~~ ~~fängelse~~. Svaret därefter afled han. Men ärad är Cranach dock för sitt förhållande till Luther ö reformationen. Han var Luthers ungdomsvän, och ~~ett~~ ^{ett} ~~af~~ ~~de~~ ~~porträtter~~, s. Cranach målade af honom, se vi ^{ett} ~~ett~~ ~~porträtt~~ ~~af~~ ~~Luthers~~ ~~hustru~~ ~~Katarina~~ ~~v.~~ ~~Bora~~ ~~ha~~ ~~vi~~ ~~ä~~ ~~fvat~~ ~~af~~

N: 13

20/9. 92.

Lucas Cranachs hand. Luther valde honom till sitt förtroende- och bröllofs-
vittne, och de ~~var~~ ^{är} fadderar för hans älskade barn. Cranach var i sig
verksam för att både med ord i panel verka för Luthers sak, och
han vågade äfven inför reformationens höga fartyg försvara den.
Äfven reformatorn Melancthon har han porträttert. Samtliga dessa
porträtter äro än i dag populära; och afbildningar af dem spidas
ärligen i tusentals.

N:o 72. Bland Crans många religiösa målingar meddelas här
en i afbildning. Den finnes i prästeteket i München; och den ännu
är: X och äktenskapsbryterskän. Den hör till Cranachs bästa verk,
och i några af dess karakterfulla kyper kan man nämligen
nära in till Düren. I ämnet tilltalande och innerligt har han mer
än en gång behandlat ämnet: X. värligars beoen. ~~Rekt~~ Protes-
tantiska kyrkohilder har han målat flere, några under Luthers ögon.
De äro till regelns allegorierade och hänvisa på dogmerna om lag
och nåd, syndafall och försönning. Äfven talrika neotologiska verk ha
utgått från hans verkstad - några högligen värda, till ex. en i Paris-
ruke, som visar oss de tre om Märketjuret träfläade gudinnorna inför
Paris och Melchior, s. båda äro klädda i plåströmmingar.

Cranachs figurmåleri är till regelns flack, hans komposition,
emaljartadt hopsmält. Han liknar däri ~~Frans~~ ^{friska} i åtskilligt ämnen
Francesco Francia. Hans färgsinn är af det glada slaget; men icke värdes
känsligt. I sina större tablors sätter han ofta kontrastfärger bredvid var-
andras utan finare öppringar. Något af gotik är ännu kvar i hans
figurer, s. icke villan ha något tafatt och ofrivilligt komiskt. Hans
tecknade sköpt & snabbt, men gjorde och vi vår tekniska fel. Fantastik
finnes man äfven hos honom, ehuru af mindre djup, och än hos
Düren. Det är nämligen ~~det~~ ^{och det barmbr} brukets fantastik. Folklig humor har han i
hög grad. Det fantastiska har hos honom ingått en underlig förening
med något spetsborgerligt. Men innerligt tilldragande, samt och ärligt
är med alla sina fel hans Konstnärskap.

Hans om Lucas Cranach d. y. äfde både hans Konstnärskap
och hans reformatoriska äfver. Dörgejättare i Wittenberg blef äfven
han. Bland tablors som han målat är en i Wittenberg ännu
befintlig, som föreställer Herrens vingård. Man ser på ena sidan

20/9. 92.

prester, klädda s. katolska prester synligt med att försöka vin-
gärden; & den andra protestantiska prester, s. plantera och vär-
da det plantevade. ~~En~~ Brauch d. y. är i teckningen ännu svagare
än sin fader.

N° 74. I denna jag i nästa föreläsning öfvergår till den
^{en} N^ore målaren Holbein d. y., med ännu en samtida till
Dürer omnämnas, nämligen den i Augsburg verksamma & Hans
Burchmair. Augsburg började ^{redan} på 1500-talet öfverflygla Nüm-
berg. Augsburg hade de rikaste patricierna, och de bredaste gatorna,
de rymligaste husen, hvars facader smyckades med målningar såsom
husen i Venedig och Verona. Augsburg hade också sin egen målare-
skola, s. var något mer harmonisk i kolorit, ^{och} mer förnuddad i
teckningen ^{än andra} ~~och mindre~~ tynga skolor. Hans Burchmair har tid-
ligen stått under Dürers inflytande, men likväl så, att han icke
förlorat ^{sin individualitet} (sitt inflytande). I sina bästa arbeten utmärker han sig
för en god teckning, med fasta gestalter och lugn mentelverknin-
g. Hans bakgrundslandskap ådagalägga en säkerhet i naturiakt-
gelse och en klarhet i perspektivet, s. gör han jämte Dürer till
en bauskildare för tyskarne på detta område. Intressant är denna
vackra teckning äfven i det afseende, att man redan vid första ögon-
kastet ser två tidåldrar, två konststilar, medeltidens gotik
och renässansen strömma uti det. Det målade väggverket är
ännu sengotiskt; man ser emellertid framom hißket X och Maria
tröna, vinn redan en utbildad pilasterarkitektur.

Burchmairs ~~fantastiska~~ ^{var äfven} ~~fantastiska~~ betydelse har äfven
gjort många, särdeles fantasiska och i sin arkitektoniska
utstyrel präktiga träsnittskompositioner.

Sedan jag i näst föreläsning redogjort för Holbein & några
andra tyska renässansmålare, kommer jag till de samtida
nederländska och därefter till den italienska målarkonsten,
efter Titians tid.

20/9.92.

